

Cilt 2 / Sayı 1 / Yaz 2022

Araştırma Makalesi

İç Savaş'ın Yetimhaneleri: Yannis Atzakas'ın Otobiyografik Romanı *Denizin Bulanık Dibi*

Suat Baran

Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Edebiyatı Doktora Öğrencisi

ORCID: 0000-0001-5793-4216

baran.suat@outlook.com

Baran, Suat "İç Savaş'ın Yetimhaneleri: Yannis Atzakas'ın Otobiyografik Romanı *Denizin Bulanık Dibi*". *Kün: Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 2.1 (Yaz 2022): 4-18.

DOI: <https://doi.org/10.54281/kundergisi.18>.

Geliş Tarihi: 30.03.2022 / Kabul Tarihi: 19.04.2022 / Yayımlanma Tarihi: 30.06.2022

Bu çalışma Creative Commons Attribution 4.0 International License ile lisanslanmıştır.

İç Savaş'ın Yetimhaneleri: Yannis Atzakas'ın Otobiyografik Romanı *Denizin Bulanık Dibi*

Suat Baran

Özet

Yetim ve kimsesiz karakterler modern edebiyatta çok sık işlenir ve bu karakterlere ait hayatta kalma hikâyeleri, “yetişme” romanlarının güçlü örneklerini oluşturur. Buna karşılık, yetimhaneler, çocuk yuvaları, yetiştirme yurtları, anlaşılır bir şekilde edebiyatta daha az işlenen konular olagelmıştır. Bunun bir nedeni yetimhanelerin, eserlerin üretildikleri toplumda var olan kolektif ve bireysel hassasiyetlerle olan yoğun ilişkisidir. Yazı boyunca ele alınan Yunan edebiyatından Yannis Atzakas'ın *Tholos Vithos (Denizin Bulanık Dibi)* adlı otobiyografik romanı arkasını İç Savaş gibi yoğun toplumsal bir travmaya dayar. Bu toplumsal travma, hâliyle, konunun konuşulmasını ve işlenmesini zorlaştıran bir etmen olmuştur.

Yazının amacı, suskunlukla geçirilen böylesi bir toplumsal ve bireysel travmanın Atzakas'ın romanında görünür olduğu noktaları bireysel ve kolektif bağlamda inceleyip Althusser'in “devletin ideolojik aygıtları” olarak sorunsallaştırdığı kavram üzerinden irdelemektir. Althusser'in kavramı çerçevesinden bakıldığında, devlet ve bireyin kesiştiği mekânlar olarak yetimhaneler ideolojinin kendini güçlü şekilde gösterdiği yerlerdir. Dayatmanın ve direnişin iç içe geçtiği bu mekânlar, Atzakas'ın roman karakterinin yetişkin ve çocuk olarak ikiye bölünmesine neden olur. Yunan İç Savaş'ının bir sonucu olarak Yunan Kraliçesi Frederika tarafından kurulan farklı *pedopolis*lerde, yani çocuk yuvalarında altı yıl geçiren roman karakteri Yannis Arhondis'in bu ideolojik mekânlarda geçirdiği yıllar travmatik deneyimlerinin merkezini oluşturur. Bu deneyimler onu farklı yetimhanelerdeki çocukların deneyimine de yakın kılar.

Anahtar Sözcükler: Yunan İç Savaşı, pedopolis, yetimhane, devletin ideolojik aygıtları.

Abstract

Orphanages of the Civil War: “The Blur Bottom of the Sea,” an Autobiographical Novel by Yannis Atzakas

Although orphans and outcast kids have been one of the mostly written characters in the modern literature and their fight to survive and grow has brought forth the major examples of the great literature; orphanages, children’s institutions and foundling hospitals have rarely become the subject of scrutiny in fiction. The primary reason of this fact is the relation of the topic with the collective and individual sensitivity and the traumas experienced in the society where these works are meant to be produced. In this study an autobiographical novel, *Tholos Vithos* (The Blur Bottom of the Sea) by Yannis Atzakas is chosen from Modern Greek literature, which is set on a collective trauma, i.e. Greek Civil War. This collective trauma becomes the main reason leading the subject to be less spoken and written. The article aims at scrutinizing the traces of this individual and collective trauma as displayed throughout the novel by Atzakas, within the frame of “ideological state apparatuses” as theorized by Althusser. From the viewpoint of this notion, orphanages can be regarded as places where ideology displays itself quite powerfully. These institutions where impositions and resistance are interwoven lead the child protagonist to be split in two as a child and grown-up during the entire novel by Atzakas. The experiences that Yannis Arhondis, the main character of the novel acquired in *pedopolises*, founded by the Greek Queen Frederika during and in the wake of Greek Civil War, become the center of this narrative. These experiences relate his story to other children’s own experiences in other orphanages.

Keywords: Greek Civil War, paidopolis, orphanages, ideological state apparatuses.

Kurmacanın yarattığı dünyada “gerçek” ile gerçeğe dair algımız aynı fenomen üzerinden yükselse de hatta kimi zaman birbirinin yerine kullanılsalar da şeylerin kendisi ile şeylerin varlığına dair bilgimiz eşdeğer olmayabilir; bakılan ile görülenin aynı olmayışına paralel bir durumdur bu. En başta öznelğin kendi damgasını vurduğu bu fenomenolojik bakış metnin dünyasında daha görünür, daha fark edildir; anlatılanın ne kadar kurmaca ne kadar gerçek olduğu, ne kadar yaşandığı ne kadar hayal edildiği sorusu metnin başından sonuna kadar bizi takip eder durur. Bu yönüyle gündelik dilde, politik ve sosyal gerçeklikte dile getirilmesi zor, kolayca inkâr edilebilecek, yadsınabilecek olay ve travmalar edebî metnin kurmaca yanı sayesinde rüya, metafor, sembol gibi araçlarla daha rahat, daha çekincesiz ve daha dolaylı veya daha doğrudan ifade edilebilir. Bu noktada gerçek ile gerçek olmayanın sınırları belirsizleştiği gibi, ikisi birbirinin yerine de rahatça kullanılabilir. Elbette benzer araçsallaştırma sinema, resim gibi diğer sanat dallarında da mümkün ancak edebî metnin diyalog ve monolog ikiliği arasında salınan kelimelerle yoğun teması, resmi göstermekten ziyade hayal gücünü harekete geçirmesi, anlatılanın etki derecesini daha da yoğunlaştırabilir. Görünmeyene, duyulmayana,

dile getirilemeye yönelik kelimelerden oluşan yoğun bir taarruz, temsiliyeti daha çetrefil ve yoğun kılabilir. Gayatri C. Spivak'ın penceresinden bakılırsa, edebiyat bu özelliğiyle madunun sesi olma özelliğine sahiptir; temsiliyet yoluyla, sestem yoksun grup ve bireylere kendi seslerini duyurma imkânı sağlar ("Can the Subaltern Speak?" 66-112; "Resistance that Cannot be Recognized..." 62). Bu hâliyle edebî anlatılar, yaşananla hayal edilen arasındaki salınımın yarattığı güvenli alan sayesinde, susturulmuş, temsiliyetten yoksun bırakılmış tüm kesimlere ses olabilmesiyle sadece "kurgu" sayılabilecek bir dünyaya açılmaz; aynı zamanda yaşamın her alanında görünür veya görünmez ideolojik yıkımların, felaket anlatılarının, işkence ve kıyımların, faili meçhullerin tanıklığına da çok daha insani bir noktadan, çok daha içeriden bakma fırsatı yaratır. Deneyimin anlatılmasının, aktarılmasının imkânsızlığı ile edebiyatın dilsel ve anlatsal düzlemde buna aracılık etmesi ya da etmeye çalışması bu imkânsızlığı hem göstermek hem de daha görünür kılmak adına oldukça önemlidir.

Yunan edebiyatından Yannis Atzaka'sın *Tholos Vithos* (*Denizin Bulanık Dibi*) adlı romanı, Charles Dickens ve Jane Austen'dan günümüz çağdaş edebiyat örneklerine dek çokça karşımıza çıkan yetim romanları türünün alt türü olarak da okunabilecek bir yetimhane anlatısıdır. Roman, deneyimin aktarılmasının zorluğuna/imkânsızlığına, ayrıca madunun sese kavuşmasına bir örnek olarak bu yazı boyunca bireysel ve kolektif göndermeleriyle birlikte incelenecektir. Bu otobiyografik roman birçok farklı şehirde geçse de kitaptaki yetimhanelerin sunulma biçimi, karakterlerin buralarda edindikleri deneyimleri, yaşadıkları ruhsal ve fiziksel dönüşümleri Louis Althusser'in "devletin ideolojik aygıtları" kavramı üzerinden değerlendirmek bu kurumların bireysel ve toplumsal düzlemde olası işlevlerini yakından görmeyi de mümkün kılacaktır. Edebî dünyanın çizdiği sınırlar içerisinde kalarak, başka bir deyişle bu kitabın kendini salt bir anı veya otobiyografi kitabı gibi sunmamasının anlamlı ve de işlevsel olduğunu düşünürsek ideolojik aygıtların yetimhaneler üzerinden nasıl işlediğine bakmak, sadece bu kurumların dışarıdan nasıl bir işleve sahip olduğunu değil, aynı zamanda ona maruz kalan karakterin iç dünyasındaki karşılığını da görmeyi sağlayacaktır. Atzaka'sın bu metni yazıldığı toplumun gerçeklerini yer yer doğrudan, yer yer dolaylı olarak aktarır. Kabaca bakıldığında, eserin 1946-1949 yıllarındaki sağ-sol çatışmasının tavan yaptığı İç Savaş'ın bir meyvesi olarak ortaya çıktığı kolaylıkla görülecektir. *Denizin Bulanık Dibi* detaylı incelendiğinde, karakterin farklı zaman dilimlerinde kaldığı yetimhanelerin devletin veya egemen sınıfın kendi ideolojisini sürdürmek için nasıl bir mekân olarak tasarlanıp tayin edildiği de metnin kendi çerçevesi içerisinde sık sık gündeme gelecektir.

Devletin İdeolojik Aygıtı Olarak Yetimhaneler

Althusser devletin ideolojik aygıtları (DİA) meselesini açarken, sözü edilen egemen ideolojinin esasında egemen sınıfın ideolojisi olduğunu dile getirir (Althusser 11). Hâliyle, var olan egemenlik mücadelesi yönetici sınıf ile yönetilen sınıf arasında kurulan bir denklem olarak kendini gösterir. Egemen ideoloji sınıf mücadelesi sonucunda ortaya çıktığından sınıf mücadelesinin elinden kurtulabilecek tamamlanmış bir olgu değildir, gelişimi devam etmektedir. Bilimsel açıdan ele alındığıdaysa egemen sınıf kendi maddi, siyasal ve ideolojik koşullarını yeniden, tekrar tekrar üretmek zorundadır, bu da onun kurumlara olan bağımlılığını açıklar (12). DİA'ların işlevi egemen ideolojiyi aşılacaksa, bunun karşısında her zaman bir direnişin

var olacağı hakikatini de imlemeden duramaz Althusser. Bu durumda baskı ön plana çıkarırken, esasında bakış ideolojik aygıtın kendisinden alınıp “problem” olarak tayin edilen—bu çalışmanın çerçevesinden bakılırsa—kimsesiz çocuklara ne olacağı, bunların nasıl kontrol edileceği gibi sorulara çevrilir. Çünkü direnişin kendisi buradadır, bastırılmak istenen, düzen için problemlili alan tam da burada yer almaktadır (14). Yetimhane meselesinde, bu kurumların kendi varoluşlarını yarattıkları düzlemde “mensuplarına” dayattıkları ideolojik egemenliğin aslında edebî anlatıların yazılma ve basılma süreçleriyle nasıl da tersine çevrildiğini ve bir tür direniş alanına dönüştürüldüğünü görmek mümkün. Yetimhane anlatıları biraz da bu direnişi gösterir, uyumsuzlukları ile fanus içerisinde dışarıya açılan bir pencere gibidirler. Bu şekilde yalnızca bu ideolojik aygıtların iç yüzü ifşa edilmez, aynı zamanda direnişi gerçekleştiren, sonunda kurban ya da kahraman ya da her ikisi birden olan karakterlerin hikâyelerine en derinden, en yakından bir tanıklık da sağlanır.

Bu hususta Althusser meseleyi daha da açarken (baskıcı) devlet aygıtı ile devletin siyasal ideolojik aygıtını özenle birbirinden ayırmak gerektiğinin altını çizer. Devlet başkanlığı, hükümet ve yürütme erkinin aracı olan idare, silahlı kuvvetler, mahkemeler ve onlara bağlı diğer düzenekler baskıcı devlet aygıtını oluştururken (16-17, 50); ideolojik aygıtlar ise din, okul, aile, hukuk, siyaset, sendika, haberleşme ve kültür DİA’ları şeklinde sıralanır (50-51). DİA’ların büyük bölümü özel alanda yer alır. Althusser özel alan derken kiliseleri, partileri, sendikaları, aileleri, bazı okulları, gazete ve kültürel kuruluşların çoğunu kasteder. Kamu ve özel ayrımı denilen bir ayrımın esasında burjuva hukukunun geçerli olduğu ve kendi iktidarını uyguladığı alanlarda geçerli bir ayrım olduğunu ifade eden Althusser, devletin kendi için belirlediği alanın bu ayrımın ötesinde olduğunu söyler. Bu hâliyle devlet, ideolojik aygıtlarını her yerde tatbik etme imkânına sahiptir (51). Althusser’in ifadesiyle “devlet[in] alanı ‘hukuk-ötesi’dir: egemen sınıfın devleti olan *devlet* ne kamusal ne de özeldir, tam tersine her türlü kamusal ve özel ayrımının ön-koşuludur” (51). Mesele baskıcı devlet aygıtı ile DİA’ların işleyişi biçimlerine gelince ilkinin şiddeti, ikincisinin ise ideolojiyi kullanarak işlediğini söyler. Elbette bununla beraber tüm devlet aygıtlarının hem şiddet hem de ideolojiyi kullanarak işlediğini de ekleyip bütünüyle baskıya dayanan bir aygıt olmadığını da vurgulamadan edemez. Aynı şekilde salt ideolojik bir aygıt da yoktur (52). Başka bir ifadeyle şiddet ve ideoloji birçok aygıtta çoklukla iç içe geçmiş olabilir. Yetiştirme yurtları, çocuk yuvaları, ıslah evleri, yetimhaneler aslında ideoloji ile şiddetin iç içe geçtiği mekânların en iyi örneklerindedir.

Yetimhanelerin ideolojik bir devlet aygıtı olarak incelenmesi bu yazının amacı dışındadır. Ancak yine de edebiyatın temsil gücü vasıtasıyla ele alınan eser üzerinden ilerlenerek bu kurumların karakterlerin yaşamlarında yarattığı derin boşlukların içine girip çıkılarak sözü edilen ideolojik aygıtın ürettiği fiziksel ve ruhsal şiddet sarmalını ve ideolojinin dolaylı veya doğrudan kendini konumlandırmasını gözlemlemek mümkündür. Dolayısıyla bu yazının sınırları içerisinde kalındığında, yetimhanelerin ideolojik bir aygıt olarak konumlandırılmasının egemen sınıf için sadece bir tehlikeye değil, aynı zamanda ona karşı gerçekleştirilen bir direnişe de işaret ettiği görülecektir.

Yetimhanelerin kuruluş amaçlarının en temelinde hainlerin elinde yetişen, ya da “bizim” olan ama hainlerin eline düşmüş bu çocuklara “ne olacağı”, bunların devlet düzeni açısından risk teşkil edip etmediği ya da yine “bizim” olan ama kötülüğe, suça meyilli çocukların

nasıl ıslah edileceği gibi sorular yer alır. Burada elbette yönetici sınıfın karşısında konumlandırılmış, yönetilmeye "talip" görülen bir sınıf, kimsesiz ve yetimlerden oluşan bir sınıf vardır; bu sınıfın mücadelesi bu kurumlar içerisinde baltalanır ve ele alınan anlatının da ortaya çıkardığı gibi yetimhaneler en nihayetinde pasif bir yaşama savrulan karakterlerin var olduğu mekânlara dönüşür. Bu şekilde egemen sınıfın ideolojisi istediği "mücahitleri" yetiştiremeye bile, kendinden kopan, dışarıyla, geçmişle bağları zayıf bireyler yaratarak oluşabilecek tehditleri bertaraf eder. Daha net ifade edersek, her hâliyle yetimhaneler—belki de—normal örgün eğitimden çok daha etkili bir ideolojik aygıt olarak ortaya çıkar. Diğer yandan acaba yetimhane anlatılarıyla devletin ideolojik aygıtları/ideoloji yeniden mi üretilir, yoksa aksine bu ideolojiyi yıkarlar mı soruları da anlamlı hâle gelmektedir.

Aslında bu tür edebî anlatılar egemen ideolojiyi ifşa ederek bir tür direnme hattı oluşturur; bu sayede hem ideolojinin kendini dayattığı dolaylı veya doğrudan şiddeti ve doktrinasyonu gösterir hem de bireyin bu enkaz içerisinde verdiği varoluş mücadelesiyle çoğunlukla bir tür başarı hikâyesi yaratır. Bu hikâye de ideolojinin çöktüğü alana dikkatimizi çeker. Edebî anlatılar, anılar—ki sayısı çok fazla olmasa gerek ya da varsalar bile ana akım edebiyat dünyasında pek revaçta değildirler—olmasaydı sosyal hizmetler alanına yönelik hazırlanmış istatistiklerden yola çıkarak bu aygıtların yarattığı başarı veya enkaz hikâyeleriyle karşılaşacaktık ve detaylar da anlamsız olup dikkat çekmeyecekti. Bireydeki karşılıklarını, ruhsal yaşamda varılan noktaları göremeyip muhtemelen bilemeyecektik. Atzaka'sın anlatıcısında karşımıza çıkan, bazen benin kendine yabancılaşması, bazen anlatıcının birinci ve üçüncü şahıs olarak ikiye bölünmesi, bazen de anlatının aynı düzen içerisinde karışarak iç içe geçmesi şeklinde cereyan eden yabancılaşma ve bölünmeye de anlatı düzeni içerisinde şahit olamayacaktık. Büyük bir olasılıkla bunlara münferit, sevgisiz büyüyen çocukların hikâyeleri deyip geçecektik. Ancak bu tarz anlatılar sayesinde ideolojik aygıtların iç işleyişi ile beraber bu ideolojik aygıtların kurbanlarında yarattığı deformasyonu görme şansımız oluyor.

Öte yandan da şu soru kaçınılmaz olarak kendini sürekli gösterecektir: Bu tarz bir anlatıda insani ton daha fazla öne çıktığı için mi ideolojiler güçsüzleşir? Ya da tek tipleşirmeyi amaçlayan bu ideolojik aygıtların hedefini yerle bir eden şey, bu anlatıların tüm öznellikleriyle kendilerini göstermeleri midir? Atzaka'sın metninden uzaklaşarak başka bir örnek eser üzerinden gidersek Alman Yahudisi yazar Georges-Arthur Goldschmidt'in *Die Absonderung* (Ayrımcılık, 1991) adlı otobiyografik romanında yaşadığı fiziksel ve ruhsal işkenceler karşısında çocuk karakterin kendisini kutsallık halesine bürünmüş bir kurbanı dönüştürmesini, çileci bir aziz gibi hissetmesini bu kurumların dayattığı ideolojik kurbanlık ile buna yönelik direncin çatıştığı bir alan olarak da görebiliriz (Baran). Goldschmidt'in karakterinde olduğu gibi, direnişin kendini gösterdiği bu noktada hayal, fantezi devreye girer, somut duvarlar yıkılır. Görüntüler, sesler kelimelerle ete kemiğe bürünerek tamamıyla öznel bir dünyanın kapıları açılır, ideolojinin içe işlemeyeceği bir alan yaratılır. İdeolojik aygıtın yarattığı tahribatın büyüklüğünü muhtemelen kelimelerin çok anlamlı çerçeveleri sayesinde edebî anlatıların yarattığı bir düzlemde daha yoğun ve güçlü algılayabiliriz. Aksi takdirde oralardan çıkmış, yetişmiş ya da ölüp gitmiş kurban veya kahraman çocukların geride bıraktıkları, yalnızca gazete haberlerinden, televizyon programlarından, istatistiklerden oluşan, detayların, insani yönün görünmediği, sadece sayılarla dolu envanterlerden oluşan "belgeler" olacaktır.

İdeolojik Aygıtın Dünyasında Gerçekleşen Yıkım ve Direniş

Yunan İç Savaşı'nın bıraktığı yıkıcı etkileri bir yetimin üzerinden anlatan Yannis Atzakaş'ın Yunan Devleti Roman Ödülü'nü (2009) de alan *Denizin Bulanık Dibi* adlı otobiyografik romanı sadece toplumsal felaketin sonuçlarını değil, aynı zamanda bir çocuğun ruhunda yaratılmış tahribatın derin izlerini de gösterir.¹ Daha önce birçok öykü ve roman yazmış olan yazarın *Diplomena Ftera* (2007), *Tholos Vithos* (2008) ve *Fos tis Fonias* (2013) adlı üçlemesinin ikinci kitabı olan bu roman, yazarın/anlatıcının sadece yetimhanede geçen yıllarına odaklanır. İlk kitap yetimhane öncesi adada geçen çocukluğunu ele alırken üçüncü kitap da yetimhane sonrası adaya, "ailesine" döndüğü yılları işler. Yetimhane yıllarının merkezde olduğu, iç savaşın çocuklarına adanmış ikinci kitabın konusuna geçmeden, metnin bağlamını daha iyi kavramak adına kitabın yazılmasına neden olan toplumsal, tarihsel olaylara bakmakta yarar var.

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1946-1949 yılları arasında, özellikle Yunanistan'ın kuzeyinde bir savaş alanı yaratan komünist partizanlar ile devletin askeri gücü arasında cereyan eden çatışmanın en büyük mağdurları partizanlar ve devlet güçleri arasında bir "güç aracı"na dönüşen çocuklar olur. "Yetimlerin anası" olarak anılan dönemin Yunan kraliçesi Frederika iç savaş esnasında kendisinin kurduğu, başta Atinalı aristokrat ve zengin kadınlardan oluşan ufak bir komiteyle, daha sonra vergilerle desteklenen "Kraliçe Fonu" adlı kampanyasıyla ülke çapında 54 tane *pedopolis* kurar.² İlk 1947 yılında kurulan bu çocuk yuvaları, 1950 yılında önemli bir kısmı lağvedilse de, hedef kitlesi olarak farklı ekonomik, sosyal ve ideolojik arka plana sahip çocukları belirlese de, aileleri partizan olup dağa çıkan veya hapisanelerde siyasi tutuklu olarak kalan çocukları öncelikli hedefi hâline getirir. İç Savaş esnasında partizanlar 20 bin çocuğu Doğu Avrupa'ya "kaçırırken" ya da "çıkartırken" Kraliçe de 18 bin çocuğu zorla veya kendilerinin ya da ailelerinin "rızasıyla" bu çocuk yuvalarına, yetimhanelere yerleştirir (Danforth ve Boeschoten 85-114).

Kitabın yazarı Atzakaş da bu çocuklardan biri olarak *pedopolis*lerde toplam altı yıl geçirmiş ve aradan elli küsur yıl geçtikten sonra bu deneyimini romanlaştırmıştır. Metnin politik, tarihsel ve sosyal bağlamı yazarın niyetini açıklamak için yeterli gibi gözükse de, zengin içeriği, duyguların katman katman ilerleyerek hiçbir zaman sabit olmayışı metnin politik ve tarihsel bağlamından ziyade anlatsal özelliklerinin yarattığı etkiye işaret eder. Zira *pedopolis*ler, yetimhaneler edebî anlatıların çizdiği dünya içerisinde ne tür bir kurum olduklarından ziyade, "oranın sakinleri" tarafından ne şekilde hissedildikleri ve nasıl yaşandıklarıyla ilgilidir; duygular, düşünceler, etkilenmeler, konuşulan ve asla dile getirilemeyenler, tüm bunların hepsi edebiyatın hikâyeleştirme özelliğiyle bakışın ince ince işlenmesine imkân verir. Bu yüzden çok küçük yaşlarda yetimhanelere maruz kalan çocukların dünyasından—artık tecrübe sahibi yetişkin biri de olsa—süzülen bu metinlerin çizdiği yetimhaneler "gerçek yetimhaneler"den daha "gerçek" gibidirler. Bu gerçekliği ruhlarında oluşan tahribatla ve bu tahribata karşı hayatta kalma içgüdüünün neden olduğu direnişle daha yoğun duyumsama imkânına sahibiz.

¹ Romandan yapılan tüm alıntıların çevirisi şahsıma aittir.

² Kelime birebir çocuk şehirleri veya çocuk kentleri olarak çevrilebilir olsa da, *nekropolis* için ölümler şehri demediğimiz gibi *pedopolis* için de "çocuk yuvası" veya "yetimhane"yi kullanmanın daha makul olacağı düşünm.

Temsilden yoksun, dilsizliğe mahkûm madunun temsiliyetine iyi bir örnek olabilecek yetimhane anlatılarına model teşkil eden, çocuğun deneyimini ve sesini önceleyen bu roman, öznelğin inşa edildiği, çokça vurgulandığı bir metindir. Öznelğin kurulmasında ve vurgulanmasında yazar aynı karakteri anlatı boyunca kimi yerde yetişkin kimi yerde çocuk; metinsel düzlemde yetişkinin anlatısını italik, çocuğunkini ise düz biçimli olarak verir. Atzaka bu şekilde metnin anlatıcısı sesini de doğrudan yaşayarak anlatan çocuk ile uzaktan bakıp eleştiren yetişkin olarak ikiye bölerek sağlamlaştırır. Yani anlatıyı doğrudan tek bir anlatıcının gözünden anlatmak yerine çocuksu bakışı vurgulamak adına tecrübeyi anında yaşayan çocuk anlatıcısı birinci tekil, metnini de düz font; yorum yapan, o yıllardan artık çok uzaklarda olan yetişkin anlatıcısı ise üçüncü tekil şahıs, metnini de italik olarak verir. Çocuk anlatıcısı Yannis Arhondis'in yetimhanedeki ilk zamanlarını anlatan şu paragraflar roman anlatıcısının ikiye bölünmesine ve sesin varyantlaşmasına örnek olarak verilebilir:

Kastri'de geçen bir günümü baştan sona, bizi sabah kaldırdıkları ilk andan uykuya teslim olduğumuz son ana kadar anlatmam lazım. Altı yıl boyunca dış dünyadan ve gerçek hayattan kopuk bir şekilde içeride kapalı kaldığım günleri hesaba katarsak, isteyen daha sonra birbirine benzeyen binlerce gün ve geceleri hayal edebilir.

Yannis, yetimhanede geçirdiği o yıllar boyunca tüm hayatının diğer çocuk yuvalarında yaşayanların hayatından en ufak detayına kadar farklılık arz etmeyecek derecede sert, tipik ve ortak olduğunu Çocuğun o vakitler bilemeyeceğini düşündü. Dahası, tüm bu kurumların karanlık yanlarıyla altüst olmuş, sert bir dönemin ürünleri olduğunu hiç bilemezdi. (Atzaka 43-44)

Her ikisinin olaylara bakışı ve "sessizliğe gömülmüş" bu dünyadaki sesleri birbirinden oldukça farklıdır. Birinci tekilin daha duygusal dilinin karşısında üçüncü tekilin daha belgesel dili söz konusudur. Metnin büyük bir kısmını yorum yapmadan, gördüğü, hissettiği, anlayabildiği kadarıyla anlatan "ben" çocuk anlatıcısı arkadaşları arasındaki ilişkiyi, kurumda çalışan kadın yöneticilerin cezalarını ve yakınlıklarını da yine insani, belki de daha doğru bir ifadeyle çocuksu bir çerçeveye yerleştirerek anlatır. Yetişkin anlatıcısı ise, hep eleştirel durarak oraların bir çocuk evi, sevgi yeri olmadığını ima edercesine "çocuk toplama kampları" olduğunu söyler (187). Yazar verdiği bir röportajda anlatıcının bu şekilde ikiye bölünmesine atıfla şöyle der: "O dönemi, okumaların etkisinde biçimlenmiş olarak değil de yaşadığım gibi muhafaza etmek istedim. Böylelikle korkunç deneyimleri anlatmakla beraber ruhumu da kurtarmak istedim" (alıntılayan Pimplis). Atzaka bu şekilde madun çocuğun sesinin duyulmasına ve temsil edilmesine olanak sağlar. Çocuğun sesinin bir yetişkinin ağzından dökülemeyeceği gerçeğine hâkim bir şekilde "hikâyesini" kurmacalaştırarak ama bunun otobiyografi olduğunu da kullandığı resimlerle sürekli göstererek ilerletir hikâyesini. Karakterin ikiye bölünmesiyle beraber travmanın anlatıya dönüştürülmesi, edebîleştirilmesi de yaşanan acıyı katlanılabilir hâle getirir; anlatmayı, "dile getirmeyi" kolaylaştırır. Anlamlandırılmayan, söylenemeyen, kelimelere döküldüğünde, kelimeler sayesinde ete kemiğe büründüğünde yaşanan şey, deneyim daha

görünür olacağı için travma ile özne arasında sağaltıcı bir mesafe de yaratılır. Bu mesafe sayesinde özne kendini travmadan uzaklaştırıp iyileşmeye giden yolun önünü açar. Verdiği röportajdan ve kitabın olası işlevinden yola çıkıldığında Atzaka'sı yazmaya iten içsel sebeplerden biri travmayı aşma, travma ile kendisi arasına mesafe koyma isteğinin olduğunu söyleyebiliriz. Yazı bu hâliyle kendi varoluşunu da içsel gerçeklikle yoğun temas içinde kalarak dayatmış olur.

Romanın ana karakteri annesi vefat eden, babasıysa partizanlarla beraber dağa çıkmış ve yıllardır kayıp olan Yannis Arhondis, ninesi Venetia ile Kuzey Yunanistan'ın Thasos (Taşoz) adasında yaşar. Küçük Yannis'in eğitim görmesi ve "kurtulması" için babaannesi onu Kraliçe'ye vermek "zorunda kalır". 8 yaşından 14 yaşına kadar altı yıl boyunca farklı şehirlerdeki dört çocuk yuvasında, yetimhanede kalır; orada yaşadıklarını, gördüklerini, *pedopolis*lerin içinden bakarak anlatır. Pedopolis çocuk Yannis'in yaşamında, köklerinden koparılmayı simgeleyen "gurbete çıkma", "dünyanın, insanların ve gerçek hayatın dışında", "büyük, güzel bir beyaz bina", "kurum", "yetimhane", "unutulmuş vadimizde, kendi çocuk cennetimizde" şeklinde geçerken dış dünyadan bahsettiği bir noktada "duvarların dışı" ifadesiyle yetimhanenin nasıl da güçlü bir izolasyon mekânı olduğu vurgulanır (Atzaka 20, 40, 43, 78, 196, 233-44). Tabii burada belirtilmesi gereken bir başka husus da "çocuk şehri" anlamına gelen, yetimliğine vurgu yapmayan ve tek bir binadan çok okul, depo, spor alanı gibi birçok kompleksi barındıran *pedopolis* sözcüğünün karakteri o kadar rahatsız etmemesi ama aksine, karakterin yetimhane sözcüğünden aşırı rahatsız olmasıdır (73).

Üçüncü tekil yetişkin anlatıcı, kayıp ve gizli kalmış altı yılın peşinde "köklerinden koparılmış o çocuğun silinmiş izlerini bulabil[mek], unutulmuş sesini yeniden duyabil[mek]" ister (24, 39-40). Sesin izini takip ederken çocuk karakterin yaşamındaki travmaların faillerine yakından bakma şansımız olur. Çocuğun köyünden koparılmasının birçok sebeplerinden biri dağa çıkan, kaybolan babasıdır; bir diğer sebep de onu evinden uzaklara götürerek dış dünyadan yalıtıp "kaleye kapatan" Kraliçe, yani "Büyük Anne[miz]" dir (38-39, 51, 57). "Annemiz" ibaresi Meryem Ana mitosuna kraliçe üzerinden gönderme yaparak dinî ve millî olanın tek bir bedende toplanmasını mümkün kılar. Kraliçe'nin Meryem Ana mitosuna bağlanarak ulusun "annesi" olarak tasarlanması, kaynağını kolektif bilinçaltından alan, iç savaşın yarattığı derin, kaotik boşluk içerisinde toparlayıcı, besleyici ve koruyucu bir anneye duyulan ihtiyacın dışavurumu olarak da okunabilir (Gürel ve Muter 538-40). Maddi ve manevi açıdan derin bir kaybı ve boşluğu deneyimleyen Yunan halkının bu çaresizlik içerisinde içsel sıcak, şefkatli ve yaşam veren anne figürünü projeksiyon üzerinden Kraliçe'ye aktarması yahut da Kraliçe'nin kendisini bizzat bu role uygun olarak biçimlendirip ulusu "kendi çocukları" olarak tasarlaması mümkündür (Mendel 91-101). Dolayısıyla iç savaş sürecinde ve sonrasında olduğu gibi, Atzaka'nın romanında da Kraliçe çocukları esirgeyen ve kollayan, ruhani, fiziksel, etten ve kemikten oluşan bir güç, bir varlık olarak ortaya çıkar.

Romanda da çokça değinildiği üzere, onları doğuran annelerin kucağından alınan çocuklar büyük harfle "Anne"nin şefkatli dünyasına dâhil edilirler, orada beslenip orada ısınır. Dolayısıyla onlara kendi çocukları gibi bakan Kraliçe, ziyaretinde *pedopolis*in girişine asılan "Hoş Geldiniz Annemiz" yazısı ile "anneliğin" hakiki ve tek temsilcisi olarak kendini dayatır (171-72). Bu sıfatıyla Kraliçe, "besleme", "yepyetim" (46, 73) olan bu kişilere "kimsesizliğini" unutturma vaadi taşısa da kalabalıklardan, toplumdaki kopuk bu izole mekânlar çocukların

yetimliğini ve yabancılığını daha da derinleştirir. Hatta bir gün ninesi Venetia ziyarete geldikten sonra tekrar Taşoz'a geri dönmek üzere yola çıkarken çocuk Yannis ninesinin arkasından şöyle der:

Hâlâ bugün bile, aradan onca yıl geçmesine rağmen, söylemeye utanıyorum, ama onu [ninesini] dolmuşu binerken gördüğümde, üzerimden büyük bir yük kalktığını, rahatladığımı hissetmişim. Belli ki, yıllardır içten içe acı çekmişim. Artık bir ailem yoktu, anne babam yoktu, evim yoktu, köyüm yoktu. Grubumuzun başındaki kadınlar annemizdi, öğretmenlerimiz babalarımızdı, koğuşumuz evimiz, *pedopolisimiz* köyümüz Kali Panagia'ydı [İyi Kalpli Meryemana], bize sıcacık kucağını açmıştı.

Kaldığı yer ne köy ne ev ne aile, sadece sefil bir çocuk toplama kampıydı, diye kendi kendine konuştu Yannis. Sadece gerekli olan şeyler vardı, böylelikle kişisel duygular tamamıyla gereksiz hâle geliyordu. Sadece vatani, kraliçeyi, Meryem Ana'yı, İsa'yı sevmeyi öğrenmişlerdi. Diğer insanlara, kendi anne babalarına bile verecekleri bir şeyleri kalmamıştı. (186-87)

Pedopolislerde disiplin, belli bir düzene göre gruplara ayrılmış çocukların başlarında bulunan genç, yetişkin erkek ve kadın grup liderlerinin eliyle sağlanır. Bu disiplin içerisinde gündelik beden temizliği, kitap okuma, sabah duaları, millî marş, geleceğin çevik ve sağlam nesli için düzenlenen jimnastik dersleri, millî içerikli oyun temsilleri, yurtsever şarkılar, Yunan millî tarih dersleri vardır. Bu yoğun etkinlik ve derslerle çocuklar devletin resmî ideolojisiyle uyumlu bir şekilde doğrudan veya dolaylı olarak dinî ve millî propagandaya tabi tutulurlar. Kuralların pekiştirilmesi için cezalar ve emirler kadar takdirler de vardır (43-47, 59, 62-63). Çok yoğun olmasa da dayak ve fiziksel şiddet de eksik değildir (97). Çocuk yuvasının dışına çıkmak, şakalaşmak, küfür, dinî değerlerle alay etmek yasaktır. Ciddi bir denetim uygulanır (108). Çocuk Yannis bu sıkı doktrinasyon dünyasında "gurbet öncesi yaşamını" zihninden atamaz, cevap alamasa bile sürekli ninesine mektup yazmaya devam eder. Tüm bu "yetim", yabancı ve yalıtılmış dünyada çocuklar yine de çocukluklarını sürdürürler; sürekli oyun oynar, uçurtma uçururlar. Gerçek anne ve babalarından koparılmış çocukların bu sevgisiz kalelerde, izole mekânlarda, baş başa kaldıkları kendi duygularıyla baş etme ve bir tür direnme biçimi olarak oyun önemli yer tutar. Sürekli yapıp bozma, kurma, kurcalama, tamir etme işlevleriyle oyun oynamak onlar için mutluluğun bizzat kendisine dönüşür. "Temel yaşama biçimi" (Winicott 71) olarak oyun o kadar yoğun bir eylem hâline gelir ki bir bölümde oynadıkları oyunların uzun uzun detayları bile verilir (Atzakas 58, 126-29).

Küçük Yannis'in kaldığı çocuk yuvalarının adlarına bakarsak kendilerini ideolojik aygıt olarak dayatmaları sadece kuruluş amaçları veya kurucu kişiler üzerinden değil, aynı zamanda devlet/Kraliçe eliyle taşıdıkları sembolik anlam sayesinde de temsil ettikleri dünya daha belirgin bir hâl alır. Birinci *pedopolis* Agios Georgios'un resmî adı Apostolos Pavlos'tur. Aziz isimleri taşıyan bu ilk çocuk yuvası çocuklar tarafından Kastri (Kale) olarak anılır. Kale gibi sağlam duvarlarıyla onları dışarıdan uzak tutan, "koruyan" bir yer gibidir. Burası halk arasında da o şekilde tanınır. İkinci çocuk yuvası yine bir aziz ismi olan "Agios Haralambos"

ya da başışıcısının ismini taşıyan diğer adıyla “Iosifoglio Yetimhanesi” dir. Üçüncüsü “Kali Panagia”, yani İyi Kalpli Meryem Ana, sonuncusu da “Agios Dimitrios” tur. Çocuk anlatıcı bu noktada “bizi koruyacak bu kadar çok havari, aziz ve Meryem Ana ve bizi koruması altına almış olan Kraliçe’nin kendisi varken neyiz eksikti ki” (39) diyerek *pedopolis*lerin taşıdığı dinî, millî ve ideolojik amaca işaret eder. Öte yandan çocuklar başlarında durarak onlara “koruyuculuk” vadeden dinin ve devletin varlığının da farkında olduklarını ima ederler.

Yannis Arhondis’in bir *pedopolisten* başka bir *pedopolise* sürüklenerek geçen yılları, köklerinden koparılmışlığı daha da derinleştirir. Mesela başka bir çocuk yuvasına gittiğinde, bu sefer ilkinde köyünü özlemesine benzer şekilde, artık köyünü değil de önceki *pedopolisi*, yani Kastri’yi özler (29, 77). Yetimhaneler değiştikçe çocukların “vatanları”, “kayıp cennetleri” de sürekli yer değiştirir. Bu cennet gibi yerler, koruma altındaki çocuğun terk edilme, haksızlığa uğramışlık duygusunu engelleyemez, yalnızlık içerisinde “alınmış”, koparılmış olduğunu yoğun hisseden çocuk bir keresinde hıçkırıklar içinde kendi kendine “[s]adece ‘Neden anne? Neden ben? Neden benim başıma geldi?’” demekten kendini alamaz (104). Burada anne derken, ninesi Venetia’yı değil, doğum esnasında ölen annesi Angeliki’yi kasteder. Öz annesini bu şekilde anmasının metinde net bir cevabı yoktur. Fakat muhtemelen eğer annesi ölmeseydi bunlar olmazdı, diye değil de daha çok çocukların acı ve çaresizlik anlarında hep “annelerini aramaları ve anmalarıyla” ilgili bir durum söz konusudur. Ya da sanki öz annenin ilk terki, daha sonraki tüm terk edilmişlikleri başlatan ilk olay olduğundan, annesini anarak bu travmayı bilinçdışı olarak ebedileştiriyor olabilir.

Her hâlükârda terk edilmişlik, unutulmuşluk duyguları aynı zamanda *pedopolis*lerin şehir merkezlerinden uzak, izole yerler olmasının da tetiklediği duygulardır, öyle ki 1952 yılında “karlı dağlar arasında kaybolmuş” yetimleri Noel Baba bile unutmuştur (115). Sadece kendileri değil, sesleri de unutulmuştur; çünkü çocuğun sesi yoktur (136, 157). Çocuk yuvalarının dışarıya kapalı, izole dünyasında yaşamaya alışkın çocuklar dışarıyla ilk temas kurduklarında bocalayacaklardır. Mekânın içinde yaşayanlar üzerindeki etkisi düşünüldüğünde daha derin ve karmaşık olabilir. Gaston Bachelard böylesi bir psikoloji için “sığınak duygusuna sahip bir varlık kendi üstüne kapanır, çekilir, dertop olur, saklanır, gizlenir” derken (124) bir “sığınak” olarak kendini içinde bulduğu yetimhanenin dış dünya ile ilişkisi aynı zamanda Yannis Arhondis’in dış dünyayla ilişkisine de dönüşür. Ayrık, yabancı ve her şeyden izole bu mekânlar çocuk Yannis’in dışarıyla temasında temel benzer duyguları yaratacaktır. Yetimhane içerisinde bakınca, dışarının vadettiği özgürlük, ferahlık, kurtarılmışlık duygusu kendini hiçbir şekilde umut edildiği gibi göstermeyecektir. Çünkü içeride beslenen “kapalı yer korkusu” ile “açık alan korkusu” zamanla birbirinin içine geçecektir (264). Başka türlü söylemek mümkünse, dışarı ile içerisi arasındaki sınır duygusu kaybolacaktır. Hâliyle yetimhanenin duvarlarını geride bırakarak dış dünyayla her temas edişinde çocukların yaşadığı yabancılaşma duygusu zamanla daha da derinleşecektir.

Hatırlıyorum da günlerce, içinde o zamana kadar tanımlayamadığım, ismini koyamadığım yoğun bir tecrit duygusu vardı. Ancak artık anlıyordum, *pedopolisimiz* şehirde yabancı bir yapı, biz de okulda ve sınıfta yabancı kişilerdik; aynı yabancılaşma duygusunu en yakın akrabalarımın yanında da hissetmişim, şimdi kendi yakın arkadaşlarıma da [artık] yabancı olmuşum. (243)

Başka bir sefer, çocuk Yannis, Selanik'te yaşayan amcasını ziyarete gittiği gün babasının onu bırakıp gittiğine, politikaya karıştığına dair yemek masasında olumsuz muhabbetlere şahit olur. Çocuk o güne ve yaşadığı yabancılik duygusuna dair şöyle der:

O gün, o unutulmaz gün, bana çok ağır gelmişti. Gerçek dünyaya dair hiçbir şey bilmediğimi düşündüm, ne o dünyanın sevinçlerine, kederlerine, ne de diline dair; hatta bu [yeni] dünya neredyse tüm ağırlığıyla ve gücüyle üstüme çullanmıştı. Hatırlıyorum da o vakit istediğim tek şey geriye, çabucak bildiğim, kendi dünyama, benim için sakın, güvenilir olan *pedopolis*in o dünyasına dönmektir. (231)

Metinde yetimhaneler, çocuk yuvaları ideolojik bir aygıt olarak o kadar çok güçlü işlenir ki, çocuklar dışarıya çıkıp geçici de olsa bir yerlerde kaldıklarında bir an önce dönmek istedikleri bir yer hâline gelir. Kendilerini orayla özdeşleştirip, önceki yaşamlarına, "asıl" kimliklerine yabancılaşıp sembolik "baba"ya biat eden kişilikler oluştururlar. Zaten kendisine "ihanet etmiş", onu "Kraliçe'ye" teslim etmiş, haksızlığa uğratmış dış dünyadan böyle sert bir kopuş ile beraber *pedopolis*lerin güvenli, disiplinli ve doktriner dünyasından sonra "dış dünya" daha sert, zalim, yabancı ve anlaşılmaz bir yer olarak gösterilir. Dolayısıyla dışarıya kıyasla sert, acımasız ve çoğunlukla "sevgisiz" olan yetimhaneler daha güvenli bir dünyaya dönüşür. Bu noktada devletin ideolojik aygıtı olarak yetimhaneler, ister şiddete başvursun ister başvurmasın her zaman "sevgiyle", minnet borcuyla çocukları ömürleri boyunca kendilerine bağlarlar. Bunun izi Atzakaş'ın metninde de bariz bir şekilde görülmektedir. Yine amcasının evini ziyaret ettiği bir başka gün yetimhaneye döndüğünde küçük Yannis "kendini çok yabancı hisseder", ama bu his uzun sürmez. Sonuçta burası onun "kendi evi[ydi] ve dış dünyadan daha ne kadar uzun süre uzak kalacağımı bir tek Tanrı biliyordu" (252). Dış dünyanın dayattığı, beklenti dolu gerilim içeriği kısa süreliğine yabancılaştırsa da yabancıliğin içeride değil dışarıda yaşadığı tüm metin boyunca sürekli hissettirilen bir gerçeklik olarak dikkat çeker.

Küçük Yannis'in Dünyasından Yetimhanelerin Genel Dünyasına

Yannis Atzakaş'ın *Denizin Bulanık Dibi* romanı başından sonuna dek bir kurum olarak yetimhaneyi, içerisindeki yaşamı etkileri ve sonuçları üzerinden merkeze alarak anlatan otobiyoğrafik bir romandır. Sosyal devlet ilkelerine bağlı kalındığında oldukça işlevsel ve yararlı görünen yetimhanelere dair içeriden bir bakış, tanıklık sunan roman bu kurumların nasıl da bir ideolojik aygıt olarak tasarlandığına dair oldukça yoğun psikodinamik malzemeler taşımaktadır. Yazının başında da ifade edildiği gibi metnin analizinde Althusser'in devletin ideolojik aygıtları kavramından yola çıkılarak romanda geçen yetimhanelerin ideolojik boyutları detaylı bir şekilde ele alındığı gibi çocuk ve yetişkin Yannis'in maruz kaldığı deneyim ve duygular da terk edilme, izolasyon, yalnızlık, sevgisizlik, oyun ve mekân gibi kavram ve oluşlarla psikolojik açıdan irdelenmiştir.

Yazarın "gerçeği" işleyerek kurguladığı bir çerçevede Althusser'in DİA olarak tarif ettiği bu kurumların sunulma biçimi ve karakterin kimi zaman teslim olan kimi zaman da direnen birine dönüştüğünü "gösteren" hikâyesi, bu dünyanın iç dinamiklerini tüm çıplaklığıyla

açığa çıkarmaktadır. Kitapta direniş daha çok yetişkin karakterin gözünden anlatılan kısımlarda çocuklara verilen eğitimin doktriner yönüne yapılan vurguda ve yazarın bu yılları ifşa etme şeklinde kendini gösterirken çocuğun dünyasındaysa oyunlarla, yalnızlıkla, içe kapanmayla gerçekleşen teslimiyette ve dış dünyada diğer çocuklarla, akrabalarla temasın ardından gelen sorgulamada karşımıza çıkar. Direniş daha spesifik ifade edilirse, tam olarak çocuk Yannis'in nedenini anlayamadığı bir yabancılık içerisinde dünyaya bakarken bir şeylerin ters gittiğinden şüphelenmeye başladığı yerde belirginleşir.

Üçlemenin ikinci kitabı olan bu metninde yetimhaneyi merkeze alarak işleyen yazarın en temel başarısı karakterizasyon üzerinden, edebiyatın kurmaca ile gerçek arasında salınma özelliğini de hesaba katarak anlatılması zor deneyimleri, tanıklıkları aynı anda hem doğrudan hem de dolaylı şekilde ifade edebilmesi olmuştur. Bu şekilde yetimhanelerle ilgili kısa anekdotlar ve sayısal verilerle işlenmiş sosyoloji ve psikoloji kitaplarına nazaran, yetimhane odaklı bir anlatıda yoğun şekilde verilmiş duygularla ve zengin deneyimlerle daha detaylı bir dünyanın kapıları açılmıştır. Güçlü politik ve toplumsal bir arka plana sahip küçük Yannis'in yetimhane deneyimi hikâyenin bireyselliği ile beraber toplumun geniş kesimlerince üstü örtülen bir hakikatin, olgunun da gün yüzüne çıkmasına imkân sağlamıştır. Bu hâliyle kendisinden beklenen suskunluğun üstündeki perdeyi de aralayarak edebîleştirme yöntemiyle direniş alanına daha geniş bir perspektif katmıştır.

Atzakaş'ın yetimhanede büyümüş karakteri, yaşadıklarıyla bir yandan da başka şehirlerde, başka coğrafyalarda, başka yetimhanelerde benzer hikâyelere maruz kalan diğer çocukların deneyimlerine bağlanarak kolektif duygulara işaret eder. Dolayısıyla değişik coğrafyalarda yaşanan başka yetimhane deneyimlerine paralel bir şekilde, toplumsal ve politik arka planlar benzer olmasa da bu çocuklar arasındaki benzerlikler farklılıklara nazaran çok daha belirgin hâle gelir. Çünkü birbirinden farklı ideolojik, politik veya ailevi sebeplere rağmen, bu kurumlarda kalmış ve oraları deneyimlemiş bireylerin hikâyeleri, sevgisizlikleri ve izolasyonları, aynı düzlem içerisinde, benzerliklerinin çokluğuyla daha da anlamlı hâle gelmektedir.

Bu yüzden *Denizin Bulanık Dibi* ve benzeri metinlerin dünyasında yetimhanelerin ideolojik aygıt olarak konumlandırılmasında toplumsal arka plan güçlü bir şekilde var olsa bile, edebî metinlerin ideolojik aygıtı görünür kılan ve boşa çıkaran deneyimleri "bir direniş olarak" dile getirmeleri, insanın varlığına ve geleceğine dair bir tür umut vadetmeleri bu açıdan önemlidir. Tam da bu sebepten dolayı Atzakaş'ın otobiyografik romanında örneğini bulan bu deneyimlerin anlatılması hem büyüleyici hem devrimcidir; bu yüzden anımsamalarla geçmişe gidildiğinde hüznün duygusu verseler de esasında bir başarı, direniş hikâyesidirler. Çünkü bu kişiler yıllar sonra o korkunç travmalardan geçerek bu deneyimleri kâğıda aktarmayı başarmış kişilere dönüşürler; tıpkı küçük Yannis'in Yannis Atzakaş olarak bunu başarması gibi. Bu sayede bir tanıklık metni olarak kurulan bu ve benzeri anlatılar, DİA'ların projesini bir nebze de olsa boşa çıkartıp çökertmişlerdir.

Edebiyatın gücü de burada ortaya çıkar: Edebiyat, araçsallaşmaya elverişli veya manipülasyona uygun olsa bile diğer yandan da bütün araçsallaştırmalara direnen özerk ve devrimci bir yapıya sahiptir. Hâliyle edebiyat malzemesi olarak bu deneyimlerin merkeze alındığı Atzakaş'ın yetimhane anlatısı, Althusser'in de DİA'ların varlık nedenini ifade ederken söylediği gibi, esasında bir direniş alanı olarak var olduğundan bu tarz baskı aygıtları geliştirilmiş-

tir. Belki yazar veyahut anlatıcı olayların geçtiği dönemde çocuktı, o zamanlar fiziksel ve ruhsal olarak direniş göstermeye gücü yetmiyordu; ancak edebiyatın "güvenli" dünyasında üretmeye başladığında, kâğıda döktüğü bu deneyimlerin ifşacı karakteri ve bu hâliyle ideolojik aygıt yetimhaneler karşısında direniş alanı yarattığı gerçeği karşısında gözlerimizi kapatmak oldukça zorlaşır. Bu sebepten dolayı yazının bütününde ele alınan bir ideolojik aygıt olarak yetimhanenin "çözülüşü" ve yetim karakter Yannis Arhondis'in yetimhanenin dört duvarı arasında ve sonra dışarıda yaşadığı sıkışmışlık, yalnızlık, sevgisizlik ve izolasyon başka yetimhane anlatılarında da karşımıza çıkabilecek unsurların başında gelir.

Kaynakça

- Althusser, Louis. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Çev. Alp Tümertekin. İstanbul: İthaki Yayınları, 2017.
- Atzakas, Yannis. *Tholos Vithos*. Atina: Ekdoseis Agra, 2008.
- Bachelard, Gaston. *Mekânın Poetikası*. Çev. Alp Tümertekin. İstanbul: İthaki Yayınları, 2017.
- Baran, Suat. "Bir Yahudi Çocuğun 'Yetimlik' Hikâyesi". 13 Ağustos 2020. K24. İnternet. 26 Şubat 2022. <https://t24.com.tr/k24/yazi/bir-yahudi-cocugun-yetimlik-hikayesi,2806>.
- Danforth, Loring M. ve Riki Van Boeschoten. "The Paidopoleis of Queen Frederica." *Children of the Greek Civil War: Refugees and the Politics of Memory*. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press, 2012. 85-114.
- Gürel, Emel ve Canan Muter. "Psikomitolojik Terimler: Psikoloji Literatüründe Mitolojinin Kullanılması". *Sosyal Bilimler Dergisi* 7.1 (2007): 537-69.
- Mendel, Gerard. "Annenin Bilinçaltı İmgelerinin Yansıması". *Babaya İsyân: Sosyopsikanalitik Bir Deneme*. Çev. Hüseyin Portakal. İstanbul: Cem Yayınevi, 2000. 91-101.
- Pimplis, Manolis. "Ehoun vari ischio oi simasies." 28 Aralık 2009. *Ta Nea*. İnternet. 12 Ocak 2020. <https://www.tanea.gr/2009/12/28/lifearts/culture/exoyn-bary-iskio-oi-simaies/>.
- Spivak, Gayatri C. "Can the Subaltern Speak?" *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory: A Reader*. Der. Patrick Williams ve Laura Chrisman. New York: Harvester/Wheatsheaf, 1994. 66-112.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. "Resistance that Cannot be Recognized as Such." Söyleşiyi yapan Suzana Milewska. *Conversations with Gayatri Chakravorty Spivak*. Ed. Swapan Chakravorty, Suzana Milewska ve Tani E. Barlow. Londra: Seagull Books, 2006. 57-85.
- Winnicott, D. W. *Oyun ve Gerçeklik*. Çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 1998.